

Monumentnummer*: 532022

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 januari 2015
Kadaster deel/nr 82635/81

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Nieuwendijk Altena Noord-Brabant

Locatienaam Locatieomschrijving
Betonnen werken bij het werk aan de Bakkerskil, Nieuwendam

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Werkendam T 2664

Omschrijving**

Cluster 84.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

STOOMGEMAAL MET KERINGEN EN DAMSLUIS als uit de vroege 20ste eeuw daterende en deels ten behoeve van de Nieuwe Hollandse Waterlinie gebouwde waterstaatkundige voorzieningen. Het gemaal en bijbehorende werken liggen aan de met sluizen gesloten uitwatering van een drietal kreken of killen te Nieuwendijk. De sluizen in de kreken gaven het stoomgemaal zijn naam. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Door middel van een ingenieus systeem van sluizen, duikers, dammen, keerkaden, dijkcoupures, enzovoort kon het noodzakelijke waterpeil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd worden. Deels werd daarvoor gebruik gemaakt van bestaande civiele waterhuishoudkundige bouwwerken. Soms werden de werken (sterk) aangepast aan de militaire eisen. Een beperkt deel van de werken werd speciaal ten behoeve van de Nieuwe Hollandse Waterlinie gebouwd en ook werd hiermee soms speciaal rekening gehouden.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het gemaal De Drie Sluizen werd ten dele over de mondingen van de killen gebouwd en was uitgevoerd met drie afzonderlijke bemalingsinstallaties. In geval een inundatie gesteld werd, moesten de killen afzonderlijk worden afgesloten en de polders afzonderlijk worden gereguleerd, waartoe speciale voorzieningen in de uitlaten waren aangebracht. Het gemaal is ontworpen door het ingenieursbureau P. Bongaerts in Den Haag en kwam tot stand in 1902 / 1903. Het is in 1934 omgebouwd tot elektrisch gemaal, waarna de schoorsteen, die links achter het gebouw stond, in 1941 is gesloopt.

Het gemaal had aan drie zijden waterinlaten, die elk waren voorzien van een opvoerwerktuig om overtollig water van de afzonderlijke killen uit te malen. De installaties zijn intussen verwijderd en de vensters aan de voorzijde van het gemaal zijn gemoderniseerd, maar het gebouw, de annexe waterwerken en het ruimtelijk ensemble, inclusief de inlaten en de uitlaatkom, zijn nog grotendeels intact. De sluis die de afsluiting van de kom vormde bestaat echter niet meer.

De functie is opgeheven en het pand is sinds 1985 in gebruik als woonhuis met bedrijfsruimte. Enige kleine dakkapellen zijn verdwenen, een toegang onder boog rechts in de rechter langsgevel van het hoofdvolume is veranderd in een boogvenster, terwijl de toegang is verplaatst naar de linkertravee van de aanbouw daarnaast.

In de directe nabijheid van het gemaal verzeen een steenkolenloods, een grote Nissenloods (beide gesloopt), een werkplaats / smederij en een blokje van drie dienstwoningen, die in samenhang met het gemaal van bijzondere ensemblebetekenis zijn.

Omschrijving

STOOMGEMAAL MET KERINGEN EN DAMSLUIS aan de met sluizen gesloten uitwatering van een drietal kreken of killen te Nieuwendijk, dat vanwege de uitzonderlijke combinatie van een binnen één behuizing ondergebrachte drieboudige opvoerinstallatie en de gecombineerde civiele en militaire functies een grote zeldzaamheidswaarde bezit. Het voormalig stoomgemaal, gebouwd op een niet geheel symmetrische, T-vormige plattegrond van ca. 17 x 9 en 14 x 12 m, is uitgevoerd in baksteen, met rondlopend op twee niveaus een okerkleurige band, en wordt gedekt door met rode pannen belegde zadeldaken met overstek.

De hoofdgevel (langsgevel) van het hoofdvolume ligt parallel met aan de Rijksweg en is daarvan gescheiden door de uitloopkom. Deze gevel rijst op uit de uitlaatkom en telt vijf door lisenen gemarkeerde traveeën, waarvan de tweede en de vierde voorzien van boogvensters, waarin in vieren gedeelde ramen onder half rond bovenlicht. Centraal de naam van het gemaal: 'De Drie Sluizen'. Een loopbrug met ijzeren hekwerk voorlangs de hoofdgevel en sporen van de vroegere uitlaten en resten van een kering. De kopse gevels, met een door uitkraginkjes begeleid, getrapt klimmend fries, voorzien van drie (rechts) en twee (links) met die in de hoofdgevel vergelijkbare vensters en in de topgevels drie ronde vensters, waarvan twee maal twee (iets kleinere) met davidsstermotief. De linkergevel voorzien van gemetselde en van hekwerk voorzien bordes, toegang gevend tot bedieningsorganen van deuren en schuiven. De rechtse gevel grenst aan vergelijkbaar, maar breder bordes, waarop ook de toegang vanaf de Rijksweg aansluit. Beide bordessen sluiten aan op schuin op de hoofdgevel staande keermuren met hekwerken. De linkse bevat twee schuiven.

De langsgevels van de haaks op het hoofdvolume staande aanbouw omvatten vijf traveeën met getoogde vensters of toegangen met groen geschilderde dubbele houten deuren en gescheiden door lisenen. De achtergevel is drie, door lisenen gescheiden traveeën breed en bezit in elke travee drie boogvensters met ijzeren roedeverdeling en in de topgevel een steen met stichtingsjaar "Anno 1902". Ook hier een door uitkragingen begeleid, getrapt klimmend fries. Het hoofdvolume omvat een souterrain, de begane grond en een zolder met twee niveaus. De aanbouw, het voormalig ketelhuis, kent geen verdieping.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Er bevinden zich verschillende KERINGEN en een DAMSLUIS onder of tegen het gemaal. Zeer zeldzaam is het feit dat vier gevels van het gemaal in- of uitlaten bevatten (waarvan alleen die in de hoofdgevel nu zijn dichtgezet). De killen (Alm, Gantel en het Hulpgat) konden eventueel afzonderlijk worden bemalen dankzij de aparte inlaten, terwijl door middel van de keringen en de damsluis (links van het gemaal) ook de peilen in de afzonderlijke polders geregeld konden worden. Aan de basis van de beide bordessen naast de zijgevels van het hoofdvolume bevinden zich vier inlaten voor op te malen water; in beide gevallen links een recht gesloten inlaat en rechts hiervan een boogvormig gemetseld exemplaar. Deze inlaten zijn / waren afsluitbaar door middel van (schot)balken of een schuif. Net als bij de inlaten aan de rechterzijde, is ook achter de aanbouw een aanzienlijk breder bordes aanwezig waaronder een tweevoudige inlaat is gebouwd. De inlaten rechts en achter zijn uitgevoerd als duikers met hoofden en steil aflopende vleugelmuren. Aan de hoofdgevel zijn duidelijk herkenbaar de sporen van de vroegere uitlaten van de pompen, waarlangs het opgemalen water in de uitloopkom werd gebracht. De gaten van de ronde buizen zijn dicht gemetseld.

Bij hoog binnenwater konden de killen ook op natuurlijke wijze afwateren. De schuiven in de noordelijke (linkse) keermuur naast het hoofdvolume, de damsluis, bevat hiertoe twee schuiven met windwerken en zware houten deuren. Bij hoog buitenwater moesten deze schuiven worden gesloten en kon slechts door bemaling water worden uitgeslagen. Sluiting van de keringen en de damsluis was noodzakelijk om in de achterliggende polders een voldoende inundatie te kunnen stellen en de werken vormden tezamen een relatief complex ensemble op dit gebied. De combinatie van keringen en afsluitbare in- en uitlaten maakt de bijzondere positie van de werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie in dit gebied duidelijk; ze speelden samen met de verder noordoostelijk gelegen damsluis aan het Dijkje / de Doornsweg een rol bij de eventuele inundatie van de polders boven Nieuwendijk en Almkerk.

Waardering

Het STOOMGEMAAL MET KERINGEN EN DAMSLUIS aan de Rijksweg in Nieuwendijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging.

Het betreft hier een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, in de vorm van een gemaal met annexe waterkerende elementen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex, alsmede met de nabije werkplaats / smederij en de dienstwoningen.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat de hoofdvorm, de bouwkundige detaillering en aanpassing aan de functies van waterkeringen en damsluis goed herkenbaar zijn gebleven.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het goed herkenbaar de vroegere functie van een complexe kering ten behoeve van de Nieuwe Hollandse Waterlinie laat zien en het vertegenwoordigt zeldzaamheidswaarde als ensemble van waterwerken en als (voormalig) drievoudig werkend gemaal.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument